

УДК 37.0137:796.011.3

Г. М. Дембровська,
кандидат педагогічних наук, директор
(Херсонська ДЮСШ з шахів і шашок Херсонської міської ради)
ann_orif@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0668-1495

ЄДНІСТЬ ДУХОВНОГО ТА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ У ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У даній статті представлено аналіз педагогічної діяльності В. Сухомлинського стосовно проблеми всебічного розвитку особистості у різних видах діяльності, постійного та планомірного формування здібностей і задатків дитини шляхом духовного та фізичного розвитку дітей. У статті розкрито процес духовного та фізичного розвитку в розрізі наступних аспектів: мети, завдань, форм, методів, засобів, мотивації учасників цього процесу, кадрового забезпечення, матеріально-технічної бази спортивних споруд, фінансової підтримки, організаційно-педагогічного та організаційно-методичного супроводу, лікарського контролю, єдності в роботі сім'ї, школи, позашкільних закладів, громадськості тощо. Також дана стаття, на підставі наведених праць вченого, розкриває принципи системності духовного та фізичного розвитку дітей і молоді, а саме: природовідповідності, культуровідповідності, самодіяльності, активності, комплексності, безперервності, контролю, підтримки та доступності. Представлено унікальний внесок до теоретичної розробки та практичної реалізації положень фізичного виховання школярів, як під час навчальних занять, так і в позакласній роботі філософії для дітей педагога-новатора В. Сухомлинського.

Ключові слова: *всебічний розвиток, принцип, навчально-виховний процес, учнівська молодь, фізичний розвиток, духовний розвиток.*

Розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації передбачає значні зміни пріоритетів і цінностей в освітньому просторі ХХІ століття, в якому реформаційні процеси позначено тенденцією до поєднання традицій з інноваціями, до вивчення і узагальнення історико-педагогічного досвіду вітчизняної освіти з метою творчого його використання. За таких умов набуває актуальності питання про історичну генезу розвитку української педагогічної думки, науки, освіти та шкільництва.

Теоретичні засади вирішення окресленої проблеми знайшли своє відображення у працях А. Алексюка, С. Кобзаря, А. Макаренка, П. Рудика, В. Сухомлинського, В. Філіна та ін.; єдність фізичного виховання та духовного розвитку обґрунтовано у працях В. Горіневського, Л. Жданова, Г. Кукушкіна, О. Худолія, Б. Шияна та ін. [1; 2; 3].

Мета дослідження – висвітлити взаємозв'язок фізичного і духовного розвитку особистості у філософії для дітей В. Сухомлинського.

Реформування українського суспільства викликало істотні зміни у підходах до виховання молоді в різних напрямках в тому числі й фізичному та духовному.

Фізичне виховання – одна із складових частин загальної системи виховання, головна мета якого полягає в укріпленні здоров'я людини та його правильного фізичного розвитку. В єдності з розумовим, моральним, естетичним, трудовим вихованням і навчанням фізичне виховання сприяє гармонійному, всебічному розвитку особистості [4: 13–14].

Сучасні державні документи з питань національно-освітньої політики визначають основні ідеї щодо змісту виховання дітей та молоді: забезпечення і розуміння ними загальнолюдських цінностей, цінностей національної культури; формування досвіду гуманної поведінки в найважливіших видах людської діяльності; самостійності прийняття рішень; вільного вибору вчинків, способів самореалізації поведінки у всіх сферах життєдіяльності.

Важливість і значущість виокремленої проблеми зумовила появу постійної до неї уваги з боку філософів, письменників, вчителів і вчених у процесі суспільно-історичного розвитку людства. Зазначимо, що генеза становлення фізичного виховання, розвиток фізичної культури й спорту в поєднанні з духовним розвитком досить широко представлений різними соціальними інститутами, різними типами навчальних закладів, найбільш системно ці форми роботи розглядаються в контексті розвитку шкільництва і завжди були, є і будуть актуальними питаннями педагогіки.

Переважає більшість сучасних вітчизняних дослідників (М. Герцик, О. Демінський, Н. Пономарьов, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, О. Худолій та ін.) наголошують, що мета фізичного виховання полягає у формуванні всебічно духовно і фізично розвиненої дитини. В свою чергу, реалізація цієї мети фізичного виховання досягається за допомогою розв'язання наступних завдань:

– зміцнення здоров'я і загартування організму дитини в процесі систематичних занять фізичними вправами при дотриманні відповідних гігієнічних умов (зокрема, вправи, які сприяють посиленню процесів дихання, кровообігу та обміну речовин: біг, ходьба на лижах, плавання, веслування,

рухливі та спортивні ігри, спеціально підібрані вправи гігієнічної гімнастики). Їх застосування у поєднанні з процедурами, що загартовують: повітряні й сонячні ванни, обливання, обтирання тощо;

– зміцнення і удосконалення у процесі виконання фізичних вправ найважливіших внутрішніх органів, насамперед серця і легень, а також нервової і м'язової систем; виробленням правильної постави, наданням формам тіла гармонії і краси;

– формування кістяка і зміцнення м'язів, особливо м'язів черевного преса і спини, які сприяють пристосуванню організму, у першу чергу, нервової, м'язової, дихальної та серцево-судинної системи, до інтенсивної роботи з меншою витратою сил;

– розвиток і удосконалення рухових навичок і умінь у процесі фізичного виховання шляхом систематичних, планомірних і цілеспрямованих навчальних і тренувальних занять, що дозволяє дитині засвоїти найбільш ошадливі і технічно правильні способи ходьби, бігу, стрибків тощо;

– виховання таких морально-вольових якостей, як мужність, сміливість, рішучість, ініціативність, спритність, сила волі, навички колективних дій, організованість, свідомо дисципліна, почуття дружби і товарищескість, чіткість у роботі, звичка до порядку тощо;

– педагогічно правильна організація самих тренувальних занять, спортивних змагань і всього життя фізкультурного колективу;

– забезпечення належного медичного контролю тощо [4; 5].

Зазначимо, що мета й завдання виховання взагалі, зокрема і фізичного та духовного, значною мірою визначаються "суспільним замовленням", є динамічними і залежать від народних традицій, менталітету, суспільного ладу, економічних відносин, політичної системи, освіти та інше.

На нашу думку, процес духовного та фізичного розвитку залежить від багатьох аспектів: мети, завдань, форм, методів, засобів, мотивації учасників цього процесу, кадрового забезпечення, матеріально-технічної бази спортивних споруд, фінансової підтримки, організаційно-педагогічного та організаційно-методичного супроводу, лікарського контролю, єдності в роботі сім'ї, школи, позашкільних закладів, громадськості тощо.

Система духовного та фізичного розвитку дітей та молоді базується на принципах: природовідповідності, культуровідповідності, самодіяльності, активності, комплексності, безперервності, контролю і підтримки, доступності.

Не викликає сумніву думка сучасних дослідників фізичного виховання дітей та молоді в різних типах навчальних закладів, що реалізація його завдань відбувається різними шляхами: в сімейному колі, у педагогічно-організованому середовищі (навчально-виховний процес школи, діяльність позашкільних закладів, спортивних організацій та об'єднань та стихійному середовищі (вулиця, засоби масової інформації, Інтернет тощо).

Отже, питання фізичного виховання учнів у школах і позашкільних закладах, як історико-педагогічна проблема розвивалася, трансформувалася разом із розвитком людського суспільства, повною мірою віддзеркалюючи зміни в науці, освіті та суспільній думці. Тому звернення до її реалізації в закладах освіти в умовах сьогодення, в тому числі й позашкільних закладах спортивного спрямування дасть змогу врахувати позитивний досвід минулого, з'ясувати негативні явища, їх причини та наслідки в діяльності виховних інститутів, суспільства в цілому і підійти до розв'язання сучасних проблем фізичного виховання з урахуванням реалій сьогодення – в контексті історичної ретроспективи.

Фізична культура посідає провідне місце в системі фізичного виховання учнів і реалізується в єдності з розумовим, моральним, естетичним і трудовим, включає:

– навчальну роботу;

– фізкультурно-оздоровчу роботу в режимі дня;

– позакласну роботу з фізичної культури, спорту і туризму [4: 85–87].

Фізична культура реалізувалася, як у навчально-виховному процесі школи, так і в позашкільній роботі, а саме в системі: ДЮСШ, Палаці та Будинки піонерів і школярів, дитячі парки; піонерські спортивно-оздоровчі й туристичні табори, а також самостійні заняття дома (ранкова гімнастика, ігри і фізичні вправи на відкритому повітрі тощо) [3: 13].

Необхідно зазначити, що заняття фізичною культурою сприяло формуванню таких важливих моральних якостей, як: сміливість наполегливість, дисциплінованість, колективізм, почуття дружби, товариства, а також громадськості патріотизму, що сприяло й духовному розвитку дітей.

У завдання фізичного виховання також входили розвиток організаторських умінь і навичок, підготовка громадського фізкультурного активу. Розв'язання цих завдань досягалося цілеспрямованим змістом, багатоаспективністю форм роботи, організаційно-педагогічним забезпеченням її проведення (науковою методикою проведення занять).

Унікальним внеском до теоретичної розробки та практичної реалізації положень фізичного виховання школярів, як під час навчальних занять, так і в позакласній роботі стала філософія для дітей педагога-новатора В. Сухомлинського (1918–1970). Великий педагог розглядав фізичну культуру і духовний розвиток у контексті багатогранного навчально-виховного процесу в школі, а також у різних

громадських об'єднаннях і дитячих та молодіжних організаціях, сім'ї, в позакласній та позашкільній роботі.

В. Сухомлинський розглядав цю проблему як загальну складову гармонійного розвитку особистості. Піклування про здоров'я учнів стало одним із важливих напрямків його педагогічної системи, знайшло висвітлення в багатьох наукових працях, зокрема в роботі "Павлівська середня школа" він обґрунтував основні чинники впливу на фізичний розвиток дитини, єдність розумового, морального, трудового та фізичного виховання: стверджував, що здоров'я безпосередньо впливає на працездатність дитини, на долучення її до різних видів діяльності. Вчений стверджував "Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил, найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод" [1: 125–126]. В. Сухомлинський весь час підкреслював про єдність здоров'я і духовного життя школярів, звертав увагу вчителів особливо опікуватися фізичним розвитком у підлітковому і юнацькому віці, дбати про гармонію фізичної та розумової праці вихованців. Як одну із провідних умов фізичного виховання визнавав дотримання учнями режиму фізичної та розумової праці й відпочинку, додержання санітарно-гігієнічних вимог, працю визнавав головним засобом зміцнення здоров'я [1: 125–144; 5: 349–438].

Досить визначальним було те, що В. Сухомлинський до засобів навчання, які сприяють розумовому розвитку дитини відніс – шахи. Вчений наголошував, "гра в шахи дисциплінує мислення, виховує зосередженість, але головне – розвиває пам'ять. Гра в шахи повинна увійти в життя школи, як один з елементів розумової культури" [1: 142–144].

У своїх працях вчений акцентував увагу на таких питаннях, як фізичне виховання учнів на уроках і заняттях окремими (обраними) видами спорту, наголошував, що "заняття фізкультурою і спортом відіграють певну роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я" [2: 133]. Він виокремлював і розрізняв завдання з фізичного виховання всіх школярів і заняття професійними видами спорту дітьми, які мають і мотивацію, і фізичні задатки: "людина повинна займатися спортом не тільки для досягнення успіху у змаганнях, а й для формування своєї фізичної досконалості" [5: 143–144]. В. Сухомлинський доводив, що спорт має бути засобом виховання за умови коли він – улюблене заняття кожного.

Висновок. Аналіз спадщини В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що впродовж усієї педагогічної діяльності виняткову увагу він приділяв проблемі всебічного розвитку особистості у різних видах діяльності, постійного та планомірного формування здібностей і задатків дитини шляхом духовного і фізичного розвитку дітей.

Отже, всебічний розвиток дітей – дійсно важливе питання, яке стосується і батьків, і вчителів, і державних діячів. Молоде покоління повинне розвиватися, наступне покоління має бути кращим, здоровішим за попереднє. Тож поради В. Сухомлинського в галузі всебічного гармонійного розвитку учнівської молоді не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Змінюється суспільство, зазнає перетворень і реформувань освіта, але думки Василя Олександровича про дитячий всебічний гармонійний розвиток, його досвід у цьому є неocenним скарбом, який непідвладний часові та не втрачає своєї цінності для освітян нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4 : Розмова з молодим директором. – 1976. – С. 31–385.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1 : Методика виховання колективу. – 1976. – 121 с.
3. Худолій О. М. Педагогіка фізичного виховання / О. М. Худолій // Теорія та методика фізичного виховання. – 2012. – № 8. – С. 10–14.
4. Герцик М. С. Вступ до спеціальностей галузі "фізичне виховання і спорт" : [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. – Харків : "ОБС", 2004. – 176 с.
5. Федяєва В. Л. Сімейна педагогіка : Хрестоматія : в 2 т. / В. Л. Федяєва. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – Т. 1. – 2007. – 452 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sukhomlyns'kyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. [Selected Works : in 5 Volumes] / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K. : Radians'ka shkola, 1976. – T. 4 : Rozmova z molodym dyrektorom [Conversation with a Young Director]. – 1976. – S. 31–385.
2. Sukhomlyns'kyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. [Selected Works : in 5 Volumes] / V. O. Sukhomlyns'kyi. – K. : Radians'ka shkola, 1976. – T. 1 : Metodyka vykhovannia kolektyvu [Methods of Collective's Education]. – 1976. – 121 s.
3. Khudolii O. M. Pedagogika fizychnoho vykhovannia [Pedagogy of Physical Education] / O. M. Khudolii // Teoriia ta metodyka fizychnoho vykhovannia [Theory and Methods of Physical Education]. – 2012. – № 8. – S. 10–14.

4. Hertsyk M. S. Vstup do spetsial'nostei haluzi "fizychnе vykhovannia i sport" [Introduction to the Specialties of the Branch "Physical Education and Sports"] : [navch. posibn. dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / M. S. Hertsyk, O. M. Vatsеba. – Kharkiv : "OVS", 2004. – 176 s.
5. Fediaieva V. L. Simeina pedahohika [Family Pedagogy] : Khrestomatiia : v 2 t. / V. L. Fediaieva. – Kherson : Vydavnytstvo KhDU, 2007. – T. 1. – 2007. – 452 s.

Дембровская А. Н. Единство духовного и физического развития в философии для детей В. Сухомлинского.

В данной статье представлен анализ педагогической деятельности В. Сухомлинского по проблеме всестороннего развития личности в различных видах деятельности, постоянного и планомерного формирования способностей и задатков ребенка путем духовного и физического развития детей. В статье раскрыт процесс духовного и физического развития в разрезе следующих аспектов: цели, задачи, формы, методы, средства, мотивации участников этого процесса, кадрового обеспечения, материально-технической базы спортивных сооружений, финансовой поддержки, организационно-педагогического и организационно-методического сопровождения, врачебного контроля, единства в работе семьи, школы, внешкольных учреждений, общественности и тому подобное. Также данная статья, на основании приведенных работ ученого, раскрывает принципы системности духовного и физического развития детей и молодежи, а именно: природосоответствия, культуросоответствия, самостоятельности, активности, комплексности, непрерывности, контроля, поддержки и доступности. Представлен уникальный вклад в теоретическую разработку и практическую реализацию положений физического воспитания школьников, как во время учебных занятий, так и во внеклассной работе философии для детей педагога-новатора В. Сухомлинского.

Ключевые слова: всестороннее развитие, принцип, учебно-воспитательный процесс, учащаяся молодежь, физическое развитие, духовное развитие.

Dembrowska H. M. Unity of Spiritual and Physical Development in the Philosophy for Children of V. Sukhomlynsky.

The article presents the analysis of V. Sukhomlynsky's pedagogical activity in relation to the problem of the comprehensive development of the individual in various types of activities, the constant and systematic formation of the abilities and desires of the child through the spiritual and physical development of children. The article reveals the process of spiritual and physical development in the following aspects: goals, tasks, forms, methods, means, motivation of the participants of this process, staffing, material and technical base of sports facilities, financial support, organizational-pedagogical and methodological support, medical control, unity in the work of families, schools, out-of-school institutions, the public, etc. Also, this article, on the basis of the above-mentioned works of the scientist, reveals the principles of the systematic spiritual and physical development of children and youth, namely: natural correspondence, cultural correspondence, self activity, activity, integrity, continuity, control, support and accessibility. A unique contribution to the theoretical development and practical implementation of the provisions of physical education of schoolchildren, both during the training sessions and in the extra-curricular work of philosophy for the children of the teacher-innovator V. Sukhomlynsky is presented. From the point of view of the great teacher, physical culture and spiritual development are considered in the context of a multifaceted educational process at school, as well as in various public associations and children's and youth organizations, families, in extracurricular work. The article focuses on the work of the scientist on such issues as physical education of students in lessons and classes in certain sports, which play a role in the comprehensive development of individuals only when all educational work is carried out with care of health. Also, the article outlines the problem of physical education of all schoolchildren and occupation of professional sports by children who have both motivation and physical factors. It is disclosed that, as one of the main conditions of physical education, the observance by students of the regime of physical and mental labour and rest, the observance of sanitary and hygiene requirements, work has been identified as the main means of health promotion in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky and is covered in this article.

Key words: comprehensive development, principle, educational process, pupils' youth, physical development, spiritual development.